

Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ

„JO YPATINGAS BRUOŽAS TAS, KAD MYLI SAVO VILNIŲ...“

TRUMPAI APIE GRAFĄ ANTANĄ TIŠKEVIČIŲ

Grafas Antanas TIŠKEVIČIUS (1866–1920) – nepelnytai pamiršta, tačiau neabejotinai reikšminga ir įdomi Vilniaus miesto istorijos figūra. XIX a. pabaigoje paveldėjęs milžiniškus turtus, jis vos per keletą metų sugebėjo išjudinti Vilniaus pramonę ir prekybą, sukaupti išpūdingą biblioteką ir meno dirbinių kolekciją. Dailėtyrininkės Aistės BIMBIRYTĖS-MACKEVIČIENĖS straipsnyje bandoma atkurti tragiškai gyvenimą baigusio aristokrato biografijos bruožus ir jo santykį su Vilniaus miestu.

*HIS SPECIAL CHARACTERISTIC: HE LOVES VILNIUS.
A BRIEF WORD ABOUT ANTANAS TIŠKEVIČIUS*

Count Antanas TIŠKEVIČIUS (1866–1920) is a forgotten figure in the history of Vilnius, but he is without doubt important and interesting. He inherited enormous wealth at the end of the 19th century, and in just a few years he managed to stimulate industry and trade in Vilnius, and also collected an impressive library and an important art collection. In an article by the art historian Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ, an attempt is made to examine the life of this aristocrat, who died tragically, and his connection with Vilnius.

Vos paminėjęs Tiškevičių vardą, mintys ne vieną nuneš į ne tokią jau tolimą XIX ir XX amžių sandūrą. Kartu tarsis miržai prieš akis iškils Lentvario, Užutrakio, Palangos ar Kretingos rūmai, istorijon įrašę jų savininkų vardus: Vladislavas, Juozapas, Feliksas, Aleksandras... Retas kuris pajusime, kad kažko trūksta. Grafas Juozapas Tiškevičius turėjo penkis sūnus, tačiau vienas jų, Antanas, buvo „praleistas“ jau vos pradėjus dėlioti pirmuosius dvarų kultūros pažinimo pamatus. Kodėl? Kas buvo tas žmogus, šiandien beveik be išimties apibūdinamas tik kaip „pramonininkas ir pirklys“?

Į pirmąjį klausimą atsakyti galima iš karto: šiandien beveik neturime jokių aiškiai matomų grafo Antano Tiškevičiaus veiklos pėdsakų. Nėra stilingos užmiesčio rezidencijos ir ją supančio parko, galinčių papasakoti apie „aukštą kultūros lygį ir meninį skonį“. Nerasime net ir tų pramoninių objektų, kurie galėtų pateisinti jo kaip verslininko reputaciją. Grafo dienoraščių, laiškų taip pat nelikę, arba jų dar neaptiko tyrinėtojai. Vietoj viso šito – kitam, garsiam aristokratui priskiriami miestietiški rūmai, šiuolaikinė statyba buvusių valdų vietoje, draugija, apie kurią kalbėdami istorikai laurus atiduoda broliui Vladislavui. Atrodytų, lyg kas tyčia būtų paslėpęs asmenybę po kitų vardais.

Tačiau užuominos to meto spaudoje, giminių ar Antaną Tiškevičių pažinusiųjų prisiminimai bei archyvuose išblaškyta medžiaga leidžia bent fragmentiškai apibūdinti išties įdomią ir dėmesio vertą asmenybę.

Pirmosios žinios apie visuomeninę, kultūrinę grafo veiklą, pastangas integruotis į čionykštę visuomenę mus pasiekia iš XIX a. paskutiniojo dešimtmečio. Tai nėra atsitiktinumas – tiek Antano, tiek visų jo brolių bei seserų biografijose „lūžio taškas“ yra 1891 metai, kai miršta tėvas Juozapas Tiškevičius. Ir kaip tik po šios netekties paveldėjusi milžiniškus turtus, jaunoji giminės karta iškyla kaip aktyvios, modernios aristokratijos pavyzdys. Apie Antano Tiškevičiaus gyvenimą iki tol žinoma tik tiek, kad jis gimė 1866 metais Darbėnuose ir gavo įprastą tų laikų kilmingiems jaunuoliams išsilavinimą Peterburge bei Pulavuose, kur mokėsi Žemės ūkio ir miškininkystės institute. Nėra žinoma nei kada tiksliai grafaitis grįžo į Vilnių, nei kur apsistojo. Galima tik spėti, kad kurį laiką jo gyventa Trakų gatvėje, kur rūmus turėjo tėvai bei giminės. Kaip vėliau iš Varšuvos atvykusiam korespondentui teigė pats grafas, vos grįžęs jis norėjo praktiškai pritaikyti

Grafas Antanas Tiškevičius. XIX a. antroji pusė.
Aleksandro STRAUSSO fotografija. Kretingos muziejus

mokslo metais įgytas žinias – užsiimti žemės ūkiu, tačiau supratęs, kad Lietuvoje ūkininkauti reikštų „tik rinkti činšą iš smulkiųjų žemvaldžių“⁴¹, pasuko į pramonę. Matyt, būta nemenko užsidegimo ir, tikriausiai, talento – tai galbūt paaiškintų, kodėl mirdamas tėvas Antanui, priešingai nei kitiems savo sūnams, paliko bemaž visas Vilniaus apylinkėse turėtas gamyklas.

Vos įvykdę paskutiniąją tėvo valią, Antano broliai ima kurti savo šeimos rezidencijas. Visos jos užmiestyje, paveldėtose valdose. Atrodytų, nėra jokių kliūčių, kad ir Antanui tekę Kairėnai taptų giminę reprezentuojančiu ansambliu – gražios apylinkės, netoli miestas. Tačiau, kitaip nei broliai, Antanas Tiškevičius neperstatė ir nmodernizavo čia stovėjusių Lopacinskių rūmų, nebandė atkurti kitados plačiai pagarsėjusio parko – Kairėnai taip ir liko miltais aprūpinančia, pasijodinėjimų bei vasaros „piknikų“ vieta. Visą savo dėmesį, visas pastangas ir rūpestį Antanas Tiškevičius nukreipė į Vilnių.

1894 metais jaunas grafas už 85 000 rublių nusiperka garsaus visuomenės veikėjo Ignoto Korvin-Milevskio rūmus tuometiniame Šv. Jurgio skersgatvyje (dabar K. Sirvydo g. 6, pastate įsikūrusi Lietuvos rašytojų sąjunga). Nieko stebėtino, kad buvo pasirinktas kaip tik šis pastatas: vos prieš metus, 1893-iaisiais, architekto Tadeušo Rostvorovskio atlik-

ti tvarkymo darbai², puiki vieta, be to, ankstesniojo savininko sumanymu rūmai specialiai pritaikyti meno kūrinių galerijai. Dideliems darbams poreikio nebuvo, tereikėjo prisijungti prie miesto kanalizacijos³.

Įdomu, kad rūmais džiaugėsi ne tik juos įsigijęs grafas – visuomenė taip pat neslėpė susižavėjimo ir vilčių, dedamų į naująjį savininką, kuris, priešingai nei ankstesnysis, netruko užsitarnauti vietinių simpatijų. 1894 metų sausio 8 dienos laikraščio „Kraj“ korespondentas pažymėjo:

žmogus jaunas, išsilavinęs ir geros valios, jau leido apie save sužinoti platiems visuomenės sluoksniams. Geriausias to įrodymas, kad per pastaruosius Miesto valdybos rinkimus turėjo daugiausia galimybių gauti burmistro postą. Gerai, kad kaip tik į tokias rankas pateko grafo Milevskio rūmai.⁴

Pasirūpinus ištaigingą, reprezentatyvia gyvenamąją vietą, liko tik viena – parvesti į namus nuotaką. Būsimų sutuoktinių pažintis galbūt įvyko ir anksčiau, nei dėmesį patraukė parduodamas Ignoto Korvin-Milevskio turtas. Tokiu atveju tai buvo dar vienas pretekstas jį įsigyti. Tačiau labiau tikėtina, kad pirmą kartą žmoną jaunas grafas išvydo viename tuometinių pokylių, o gal net ir 1894 metų žiemos karnavale, kur „žavingos Oskierkaitės ir dar puikesnės Civinskos visus užbūrė“⁴⁵. Neilgai trukus, jau 1895 metais⁶, Vilniaus katedroje buvo laiminama grafo Antano Tiškevičiaus ir „nuostabiosios“⁴⁷ Elenos (1879–1947), garsaus vaistininko, okulisto Zenono Civinskio ir Marijos Šostakovskos dukters, santuoka.

Apie grafo išrinktąją žinoma nedaug – tik iš paminėjimų spaudoje galima spręsti, kad Antano Tiškevičiaus žmona, kaip ir daugelis jos aplinkos moterų, buvo filantropė, dalyvavo tokio pobūdžio draugijų veikloje, organizavo labdarinius vakarus ir ypač aktyviai veikė mošos Marijos Tiškevičiūtės įkurtoje Šv. Jadvygos draugijoje.

Kaip atrodė namai, į kuriuos įžengė jaunieji? Tą galime sužinoti iš Antano dukterėčios Sofijos Tiškevičiūtės-Potocikos prisiminimų:

Rūmai turėjo du išėjimus į gatvę: vienas tiesiai per „bromą“ į kiemą, kuriame tilpo arklidės su ratine, o antras – paradinis, vedantis į didelį dviaukštį holą su laiptine, puošta juodu marmuru ir meistriškai *en fer forge* (*pranc.* iš geležies iškalta) apdailinta baliustrada. Laiptinė vedė į galeriją, kurioje buvo durys į reprezentacinius kambarius, tokius kaip pokylių salė, valgomasis, į keletą mažesnių salonų, vaikų, tarnų kambarius ir drabužines. Parterėje buvo pono kabinetas. Taip pat čia buvo privatūs šeimininkų apartamentai. Visi namai buvo apstatyti pilnais baldų komplektais: Liudviko XV baldai pokylių salėje, XVII amžiaus Gdanko meistrų juodo ažuolo drožiniai puošė valgomąjį.⁸

Pagrindinė rūmų apdaila buvo sukurta dar savininku esant Ignotui Korvin-Milevskui ir nedaug tepasikeitusi pasiekė mūsų dienas. Tiesa, keletas naujų dekorų elementų neabejotinai turėjo atsirasti: be puošnių baldų ir meno kūrinių, interjere vietą rado ir Tiškevičių herbai, kurių vieną šiandien galime išvysti išpūdingoje laiptinėje.

Antanas Tiškevičius su būsimuoju Užutrakio savininku, broliu Juozapu Tiškevičiumi Sankt Peterburge. XIX a. antroji pusė. Kretingos muziejus

Sukūręs šeimą ir pagal savo skonį apstatęs rūmus, grafas pasinėrė į gaivalingą to meto aristokratų kasdienybę, kurioje jaunoji Tiškevičių karta, išsilavinusi ir turtinga, išgyveno savąjį aukso amžių. Kaip būdas išsaugoti socialinį ir nacionalinį tapatumą bei tiesiog išlieti jaunatvišką energiją – net ir spaudoje neatskiriama nuo šios giminės vardo tapo nuolatiniai pobūviai. Štai viename 1895 metų „Kraj“ numeryje rasime žinutę apie neaišku kurių Tiškevičių surengtą pobūvį, „paįvairintą mėgėjišku teatru, kuriame būrys lenkų *high-life* 'o talentingai suvaidino keletą prancūziškų komedijų“⁹, Janina Žultovska (Żółtowska) taip pat mini Vladislovo Tiškevičiaus surengtus gyvuosius paveikslus¹⁰. O kur dar čia pat, Neries krantinėje, įsikūrę ir paryžietiška dvasia gyvenantys biržiškiai Klementina ir Jonas Leonas Tiškevičiai! Antanas su savo jauna žmona nė kiek neatsiliko – tam puikiai tiko, anot Sofijos Potockos, „milžiniško dydžio priėmimo salė“. Vieną tokių renginių autorė mini savo memuaruose:

1898 metų karnavalas Gedimino sostinėje buvo ypač triukšmingas. Pats prabangiausias sezono pokylis buvo surengtas Antano Tiškevičiaus rūmuose: nuostabūs buvo tualetai bei pačių rūmų papuošimai. Susirinko apie 200 kviestinių svečių. Be šeiminių artimiausių giminaičių, čia buvo galima sutikti garsiausių žemvaldžių atstovus: Oginskius, Pliaterius,

Mineikas, Lenskius, Jelenskius, Komarus, Drohojovskius, Rėmerius, Končas, Lubieneckius, Ževuskius, Salmonovičius ir daugelį kitų.¹¹

Ši tradicija buvo tęsiama ir vėliau – minėtinas 1907 metais vykęs pobūvis, kuriame 80 kviestinių svečių linksmino Varšuvos konservatorijos solistų kvartetą, o šokius vedė Edvardas Pliateris ir Jonas Civinskis.¹²

Grafas nepamiršo ir vienos svarbiausių rezidencijos užduočių – dar ankstesniojo savininko sumanymo čia įrengti meno dirbinių galeriją. Deja, apie tai, kokia buvo Antano Tiškevičiaus kolekcija, šiandien žinome nedaug. Iš to, ką pavyko atsekti, rinkinius galima skirti į dvi stambias dalis: vakarietiškąją ir vietinę. Apie pirmąją teturime trumpą žinutę dukterėčios memuaruose. Autorė teigia, kad

ant sienų kabėjo paveikslai iš XVII, XVIII ir XIX amžių, nutapyti žinomų olandų, flamandų, italų, prancūzų ir lenkų tapybos mokyklų atstovų¹³.

Visa kita, ir, matyt, gausiausia dalis, buvo vietos meistras priskirtini darbai arba tie, kurie, nors ir sukurti Vakarų Europos menininkų, vaizdavo Lietuvos istorijai svarbias asmenybes bei, žinoma, garsiausius giminės atstovus.

Tarp jų neabejotinai išskirtinę vietą turėjo užimti Konstantino Aleksandrovičiaus XVIII a. antroje pusėje Lohoiske tapyta Tiškevičių portretų galerija. Dailininkas meistriškai pertapė ankstesnių autorių kūrinius, tarp kurių buvo paties Tomaso Dolabellos darbai, *grandeur naturelle* (pranc. natūralaus dydžio), vaizdavę Steponą Batorą ir Jonušą Tiškevičių¹⁴.

Kolekcijoje taip pat buvo Jano Mateikos (Jan Matejko) „Senis“, Karolio Račinskio (Karol Raczyński) „Manevičiaus portretas“, Jano Moračinskio (Jan Moraczyński) „Prelato portretas“, Polikarpo Joteikos (Polikarp Joteyko) „Kunigo Staceikos portretas“, Jono Zenkevičiaus (Jan Zienkiewicz) paveikslas „Motina, močiutė ir anūkėlis“, du to paties autoriaus piešiniai, Paulavičiaus akvarelė „Lenkų karininko portretas“, Vincento Slendzinskio piešinys sangvinu „Dvi senių galvos“, Valentino Vankavičiaus (Walenty Wańkiewicz) sangvinas „Vyro su peruku ir šarvais portretas“¹⁵. Grafas turėjo ir Adomo Honorio Kirkoro portretą¹⁶ bei Stanislovo Bohušo-Sestšencevičiaus (Stanisław Bohusz-Sięstrzeńcewicz) kūrinių¹⁷.

Be tapybos, sales puošė italų meistrų sukurti Jono Sobieskio (šis, atrodo, vėliau pateko į brolio Vladislovo Lentvario rūmus), Stanislovo Augusto ir jo brolio, Lenkijos ir Lietuvos primo Mykolo Jurgio Poniatovskio, Stanislovo Leščinskio bei kitų valdovų biustai. Visa ši rinkinio dalis į grafo rankas pateko iš Višniovecio dvaro (dab. Ukraina)¹⁸.

Rūmuose buvo turtingi saksoniško, Vienos, prancūziško, rusiško ir lenkiško porceliano rinkiniai, daugybė senovinio sidabro.

Didelė dalis įspūdingos kolekcijos vėliau atiteko Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijai, kurioje Antanas Tiškevičius ėjo vicepirmininko pareigas ir buvo atsakingas už taikomąsias dailės rinkinius. 1914 metais šiai susijungus su visuomenėje kur kas populiarene Vilniaus mokslo bičiulių draugija, rinkiniai atsidūrė jos globoje.

Vis dėlto daugiausia vietos turėjo užimti biblioteka. Kaip galima spręsti iš amžininkų atsiliepimų, tada tai buvo vienas didžiausių ir įdomiausių Vilniaus rinkinių. Yra žinoma, kad rūmuose buvo vertingas XVIII amžiaus archyvas, atitekęs grafui iš Paaradnės dvaro, kuris kitados priklausė LDK etmonui Liudvikui Skuminui Tiškevičiui. Šią kolekcijos dalį apie 1899 metus padovanojo pastarojo proanūkis Augustas Potockis.

Tačiau niekas iš grafo rinkinių nedarė tokio įspūdžio kaip į jo rankas patekusi Gurskių biblioteka. Apie 12 000 leidinių grafui už 3 tūkst. rublių pardavė Valerijono Gurskio sūnūs. 1902 metų birželio pradžioje Antanui Tiškevičiui biblioteka buvo atiduota „lengva ranka“, paveldėtojams, anot Jaceko Lipskio, džiaugiantis, kad pagaliau gali atsikratyti jų nedominančia tėvo palikimo dalimi¹⁹. Intriguoja tai, kad iš tiesų nei jaunieji Gurskiai, nei rinkinius saugojęs Gurskių namų valdytojas Eustachijus Jahilnickis nenutuokė, kas guli daugybėje dulkėmis nuklotų dėžių. Tuo tarpu naujojo savininko „uoslė“ retenybėms jo neapgavo – vos pradėjus tikrinti ryšulius paaiškėjo, kad, be nedidelės vertės brošiūrų, teisminių dokumentų, čia esama ir nenusakomai vertingų egzempliorių, pačių tikriausių raritetų. Vienas tokių – Jono Sobieskio kalendorius-dienoraštis, kurio iki tol nebuvo matęs nė vienas istorikas²⁰. O kur dar įvairiausi su Vilniaus universitetu susiję dokumentai, tūkstančiai įvairiausių piešinių, grafikos darbų, kurių didžiama sukurta užsienio graverių... Apskritai šios kolekcijos pagrindą sudarė Vilniaus universiteto profesorius Mykolas Pelkos-Polinskio rinkinys, kurį po savininko mirties 1848 metais buvo perėmęs sesers vyras Valerijonas Gurskis, vėliau kolekciją praturtinęs ir savo paties surinktomis vertybėmis.

Išgijęs rinkinį, tuo metu labai padriką, grafas Antanas Tiškevičius jį pavedė sutvarkyti atsakingam ir kruopščiam Lucijonui Uziemblai. Pastarasis sąžiningai dirbo visą vasarą ir vėliau parašė ne vieną straipsnį, supažindinantį visuomenę su šiuo neįkainojamu rinkiniu.

Tačiau ne tik grafas ir jo patikėtinis domėjosi dėžių turiniu. Žinia apie vertingą archyvą greitai pasiekė Lenkiją. Netrukus į Vilnių atvažiavo grafas Adomas Krasinskis ir Čartoriskio igaliojtinis Juzefas Kalenbachas. Pastarasis atvyko su tikslu, kurį pasisekė įgyvendinti – Vilniaus universiteto dokumentai, t. y. kuratoriaus Adomo Jurgio Čartoriskio kanceliarija, buvo perduoti Čartoriskių muziejui Krokuvoje. Kodėl šis sandėris įvyko, numanyti nesunku. Visam rinkiniui laikyti grafas tikriausiai neturėjo patalpų, be to, Vilniaus universiteto istorijos liudininkų palikimas čia, Vilniuje, galėjo reikšti jų pražūtį, tad saugiau atrodė juos išgabenti kuo toliau nuo carinės valdžios. Na ir galiausiai Čartoriskių muziejuje jau „laukė“ prieš kurį laiką iš Paryžiaus atgabenta kita kuratorijos kanceliarijos dalis. Pats archyvo perdavimas primena detektyvą: viskas buvo vykdoma slapta nuo tuometinės valdžios, stengiantis nesukelti nė menkausio įtarimo. Vertybės buvo pakuojamos į mažus paketėlius ir išsiuntinėjamos skirtingiems asmenims į Krokuvą. Šie, juos gavę, nešė į muziejų. Tokiu būdu visa perpirktoji rinkinio dalis saugiai pasiekė saugyklas²¹.

Rinkinys buvo sujungtas su paryžietiška dalimi ir pavadintas Kunigaikščio Adomo Čartoriskio Vilniaus kuratorijos archyvu (lenk. *Archiwum kuratorji wileńskiej x. Ad. Czartoryskiego*). Pradėta kataloguoti. Kai Vilnius atsidūrė

lenkų rankose ir vėl buvo atidarytas Vilniaus universitetas, gavęs Stepono Batoro vardą, buvo nuspręsta visą kuratorijos archyvą perduoti Vilniui. 1926 metais Krokuvoje buvo išleistas kruopščiai Jaceko Lipskio parengtas katalogas. Rinkinys vėl grįžo į Vilnių ir šiandien tebesaugomas Vilniaus universitete kaip Vilniaus švietimo apygardos globėjo kanceliarija (A. Čartoriskio kuratoriumas).

Antanas Tiškevičius Gurskių biblioteka pasidalijo ne tik su Čartoriskių muziejumi. Dalį leidinių jis padovanojo ar pardavė privatiems asmenims, kitais parėmė įvairias draugijas. Vis dėlto atiduota buvo toli gražu ne viskas. Sau grafas pasiūlo pačius įdomiausius eksponatus. Tarp jų buvo keli šimtai itin retų knygų. Pavyzdžiui, XVI amžiuje Hieronimo Vietoro spaustuvėje Krokuvoje išleisti „Saliomono ir Markolfo pasikalbėjimai“, gotikinio šrifto pergamentinė maldaknygė lotynų kalba „Officium Beatae Mariae“, taip pat apie tūkstantis istorinių veikalų, daugybė XVIII–XIX amžiaus pradžią siekiančių periodinių, teologinių ar literatūrinių leidinių, XVII amžiaus kalendorius, XVIII amžiaus katalogai, keletas tūkstančių panegirikų.

Būtų daugiau nei klaidinga manyti, kad grafas Antanas Tiškevičius, XIX a. pabaigos aristokratas, pasirinkęs mies-

Iš kairės – Elena Civinska-Tiškevičienė. XIX a. pabaiga. Aleksandro STRAUSSO fotografija. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Tiškevičių herbas „Leliwa“ rūmų K. Sirvydo g. 6 laiptinės lubose. 2013. Aistės BIMBIRYTĖS-MACKEVIČIENĖS nuotrauka

tą kaip pagrindinę savo rezidavimo, taigi ir reprezentavimo, erdvę, apsiribotų tik nuolatiniais pobūviais ir kolekcijų eksponavimais. Jau minėta trumpa 1894 metų žinutė spaudoje leidžia apčiuopti platesnius grafo užimamos visuomeninės padėties kontūrus, tačiau kol kas geriausiai jo interesus, asmenybę ir vietą Vilniaus gyvenime atskleidžia garsus to meto Varšuvos publicistas Vincentas Kosiakėvičius (Wincenty Kosiakiewicz)²², 1897-aisiais apsilankęs mieste ir kultūrinia- me leidinio „Kraj“ priede išspausdinęs savo įspūdžius. Pats miestas autoriui pasirodęs neišvaizdus, bet turintis patraukiantį senoviškumą, atgyjantį, kai atitinkamu metų laiku visa paskęsta žalumoje. Tačiau šį kartą jis apgailėstaujamas, kad, apsilankęs vėlyvą rudenį, vietoj „karkvabalio puokštėje“ radęs tik patį karkvabalį. Nepaisant to, Vilnius turįs savų šviesulių. Tarp jų – ir grafas Antanas Tiškevičius.

Energingas ir simpatiškas žmogus, jau nusipelnęs, nepaisant savo jauno amžiaus <...>, populiarį figūrą mieste, užkariaujanti vieną simpatiją po kitos, labai malonus su aplinkiniais, giedro veido ir dažnai besišypsantis²³.

Iš kur tas visuotinis susižavėjimas? Atsakymas čia pat: „Visuomenės poreikių styga smarkiai groja grafo Antano sieloje“²⁴. 1896 metais iš Bžožovskio nupirkęs Šv. Stepono gatvėje buvusį garo malūną, grafas greta pastatė ir modernią duonos kepyklą. Verslo niša pasirinkta apgalvotai – tokių produktų, kuriuos kepant dalyvauja „purvini vaikai, vištos,

katės ir naminiai šunys“²⁵, nebenorėjo niekas. O grafas sugebėjo pateikti kokybiškus ir, svarbiausia, pigius gaminius. Jais aprūpino ne tik savo įkurtą prekybos tinklą, kurį 1902 metais jau sudarė net 68 duonos gaminių parduotuvės, bet ir įvairias globos įstaigas, pavyzdžiui, Savičiaus ligoninę. Jos vyriausiojo gydytojo Ipolito Jundzilo nuomone, geri gaminiai pastebimai pagerino ligonių būklę²⁶. Beje, net ir grafo parduotuvių interjeras skyrėsi nuo to, ką iki šiol daugiausia siūlė žydų prekybininkai – visos krautuvėlės vienodos, švarios, baltai išdažytos. Ir ne tik čia grafas žengė į priekį. Varšuvietis korespondentas negalėjo atsistebėti: „O, kad visi mūsų darbininkai galėtų taip gyventi...“ Iš tikrųjų, suvokdamas, paties grafo žodžiais tariant, „kad darbas kepykloje yra išskirtinai sunkus“, jis pavyzdingai rūpinasi savo darbuotojais: maitina keturis-kart per dieną ir moka tuo metu nemenką 30 rublių atlygį.

Be kepyklos ir parduotuvių tinklo, iki 1902-ųjų Antanas Tiškevičius jau buvo spėjęs įkurti garo malūną, skardos cinkavimo dirbtuves, vario ir ketaus liejyklą, lentpjūvę, parketo fabriką, aprūpintus pačia moderniausia technika²⁷.

Akivaizdu, kad savo sukurtą pramoninį kapitalą grafas visais įmanomais būdais stengėsi panaudoti miesto reikmėms. Šitai puikiai įrodo jo pasiūlymas apšviesti elektra pagrindines miesto gatves, tam panaudojant jo paties garo malūno motorų energiją. Projektas buvo rimtai svarstomas komisijos, tačiau kokia viso šio reikalo baigtis – nėra aišku²⁸. Grafas taip pat ne kartą miesto reikmėms be jokio atlygio perleido savo turimus sklypus, buvo nuolatinis Žemės ūkio parodų dalyvis

ir organizatorius, galiausiai, akcentuodamas kvalifikuotų ūkininkų ir miškininkų trūkumą, 1902 metais pateikė projektą politechnikumui Vilniuje įkurti. Deja, valdžia šiems sumanymams nepritarė.

Jo ypatingas bruožas tas, kad myli savo Vilnių, čia nuolat gyvena ir pats sako, kad jei tik nėra būtina, niekur į užsienį nevyksta.²⁹

Vargu ar galima gražiau apibūdinti savo miestui pasiūlytus žmogų.

Antano Tiškevičiaus sprendimas plėtoti prekybą yra įdomus ir tuo, kad atskleidžia kur kas platesnes socialines gaires. Kaip pastebėjo Tamara Bairašauskaitė, XIX amžiuje ypač įtakingi tampa pirkliai³⁰, bene labiausiai galėję reikštis miesto savivaldoje. Jų vaidmuo itin išryškėjo antrojoje amžiaus pusėje. Teoriškai jų sluoksniui galėjo priklausyti ir beklimiai asmenys, bet dėl vėlyvo baudžios panaikinimo šis luomas, išskyrus kelias išimtis (pavyzdžiui, Petro iš brolių Vileišių), nebuvo tam spėjęs sukaupti pakankamai kapitalo, reikalingo ne tik tiesioginėms investicijoms, bet ir dideliems mokesčiams. O stambaus dvarininko materialinė padėtis nekėlė tokios problemos. Pirklio kelią pasirinkęs bajoras galėjo bent iš dalies susigrąžinti iš savo luomo atimtą politinės saviraiškos galimybę – tuo puikiai pasinaudojo ne tik Antanas Tiškevičius, bet ir garsusis Juozapas Montvila, kurio „nuoširdžiu gerbėju“³¹ buvo pats grafas. Čia iškalbingi ne tik minėti 1893-ųjų rinkimai, bet ir faktas, jog 1912 metais Antanas Tiškevičius buvo išrinktas Vilniaus miesto valdybos pirmininku.

Vis dėlto XX a. pradžios situacija ėmė kardinaliai keistis. 1909 metais rūmus Šv. Jurgio skersgatvyje iš varžytinių nuperka Marija Oginskienė. Kodėl pasikeitė savininkai? Kai kurie autoriai nurodo grafa pritrūkus investicijų. Yra žinoma, kad tais pačiais metais už skolas Vilniaus žemės bankui atiteko ir Kairėnai³². Deja, šaltinių, galinčių išsamiau paaiškinti šio staiga grafo biografijos posūkio priežastis, kol kas aptikti nepavyko. Reikalingi nuodugnesni to meto miesto ekonominės padėties tyrimai.

Netekęs pirmosios savo rezidencijos, Antanas Tiškevičius savo miesto neapleido. Bet kurgi persikėlė su visa šeima ir kolekcijomis? Šis klausimas iki šiol lieka vienas paslaptinčiausių. Pavyko išsiaiškinti, kad grafas išsikėlė į Šv. Stepono gatvę, pačią jos pabaigą, greta savo išpuoselėto industrinio kvartalo. Anot Sofijos Potockos, jis perstatė vieną iš čia jam priklausiusių didelių mūrinių, matyt, tuomet pažymėtą 29 ar 31 numeriu³³, ir susikūrė „estetiskus rūmus, kurie, apstatyti prabangiais senoviniais baldais, turėjo ypatingą charakterį“. Net ir pakeitusi vietą, Tiškevičiaus rezidencija ir toliau liko pagrindine Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos susirinkimų vieta³⁴.

Deja, nei kaip atrodė naujieji rūmai, nei kur tiksliai jie buvo, nėra iki galo aišku. Gali būti, kad dalį šios industrinės miesto teritorijos per Antrąjį pasaulinį karą bus sunaikinę vokiečiai, o likusią – šiandieninės statybos.

Rodos, „prisijaukinęs“ Vilnių, net ir praradęs dalį savo turto, grafas tebeturėjo visas sąlygas mylimame mieste ramiai nugyventi likusį gyvenimą. Tačiau viską pakeičia Pirmasis pa-

saulinis karas. 1915 metais Vilnių užėmus vokiečiams, grafas iš savo paties asmeninių lėšų bando gelbėti badaujančius miestiečius, neišskirdamas nei jų tautybės, nei tikėjimo³⁵. Karui pasibaigus, padėtis liko sunki, ir ne tik finansiškai. Neaišku, koks buvo grafo asmeninis santykis su vis besikeičiančia valdžia, tačiau 1920-aisiais į miestą įžengus rusams, buvo nuspręsta bėgti. Su visa savo šeima ir daugybe kitų Tiškevičių išvyksta Varšuvos pusėn. Tačiau vos prasidėjusi kelionė nutrūksta. Ne okupantai ar kokia kita nelaimė sustabdo grafa – jis pats, „vedamas meilės ir prisirišimo prie miesto bei jo gyventojų“³⁶, vos nuvykęs iki Rūdiškių, išlipa, šeimą palikdamas keliauti toliau. Sprendimas lemtingas ir tragiškas – vos grįžęs į Vilnių patenka į okupantų rankas. Keletą savaitių praleidžia Lukiškių kalėjime, kol galiausiai su visais kitais nuvežamas į geležinkelio stotį (prie pat savo namų!) ir išsiunčiamas į Minską.

1920 m. lapkričio 2 d. Edvardas Voinilovičius (Edward Woiniłowicz) savo dienoraštyje įrašė:

<...> jie man papasakojo apie grafo Antano Tiškevičiaus suėmimą Vilniuje ir jo išvežimą prieš atiduodant miestą į lietuvių rankas; išsivežė jį į Minską, kur laikė mano sesers Kostrovickos namų rūsyje. <...> Kai iš Vilniaus atvyko darbininkų atstovai, reikalaujami Tiškevičių išlaisvinti, šie buvo įkišti į požemius, o Tiškevičius išvežtas į Rusijos gilumą. Minske 2 000 asmenų buvo paskelbtas mirties nuosprendis.³⁷

Buvusi pokylių salė grafo Antano Tiškevičiaus rūmuose (dabar K. Sirvydo g. 6). 2013.

Aistės BIMBIRYTĖS-MACKEVIČIENĖS nuotrauka

Tyla truko keletą mėnesių. O tuomet spaudoje pasirodė žinutė:

Antanas Tiškevičius, aprūpintas Šv. Sakramentais, iškeliavo pas Dievą 1920 metų gruodžio 23 dieną, 54-aisiais savo gyvenimo metais, bolševikų nelaisvėje Maskvoje, kur buvo laikinai palaidotas. Mišios už jo sielos ramybę vyks balandžio 22 dieną, Katedroje, pusę vienuoliktos ryte, apie ką praneša artimieji, draugai ir pažįstami, skendintys giliame liūdesy. Žmona ir vaikai.³⁸

Vilniaus grafo kūnas niekada taip ir negrįžo į Lietuvą.

Aistė BIMBIRYTĖ-MACKEVIČIENĖ

- ¹ Wincenty KOSIAKIEWICZ. Trzy dni w Wilnie // Kraj. – 1897, nr. 47, s. 471.
- ² LVIA, f. 938, ap. 4, b. 2352. Išorės darbų rekonstrukcija baigta 1893 m., T. Rostvorovskis atliko dalinius pakeitimus. Pagrindiniai projekto autoriai yra F. Jasinskis (jo projektas buvo paruoštas 1883 m., darbai baigti 1885 m.) ir J. Januševskis (projektas įgyvendintas apie 1888 m.). Paskutinis rūmus rekonstravo, prieš juos įsigyjant A. Tiškevičiui, minėtasis T. Rostvorovskis.
- ³ Projektas patvirtintas 1895 m.
- ⁴ Wilno // Kraj. – 1894, nr. 2, s. 20.
- ⁵ Janina z Puttkamerów ŻÓŁTOWSKA. Inne czasy, inne ludzie. – Londyn, 1998, s. 11.
- ⁶ Grafo vedybų data iki šiol nėra galutinai aiški, mat kai kurie šaltiniai nurodo, jog tuoktuvės įvyko 1896 m. balandžio 20 d.
- ⁷ Janina ŻÓŁTOWSKA, s. 12.
- ⁸ BNW ZR, akc. 10114, Zofia z Tyszkiewiczów POTOCKA. Domy i pałace należące do rodziny Tyszkiewiczów // Teki rodzinne: Tyszkiewiczowie, Potoccy, Lubomirscy, Zamoyscy, t. 13, s. 12.
- ⁹ Z Wilna // Kraj. – 1895, nr. 10, s. 27.
- ¹⁰ Janina ŻÓŁTOWSKA, s. 12.
- ¹¹ Zofia POTOCKA, s. 14.
- ¹² Z życia towarzyskiego // Dziennik Wileński. – 1907, nr. 4, s. 3.
- ¹³ Zofia POTOCKA, s. 13.
- ¹⁴ Zofia POTOCKA, s. 14.
- ¹⁵ Jolanta ŠIRKAITĖ. Vilniaus mokslo bičiulių draugija ir jos muziejaus rinkiniai // Kultūros istorijos tyrinėjimai. – 1999, t. 5, p. 350.
- ¹⁶ Ten pat; tikriausiai tai yra 1860 m. sukurtas Vincento Slendzinskio darbas.
- ¹⁷ LMAVB RS, f 151–331, Vilniaus mokslo ir meno muziejaus draugijos aukotojų knyga (abėcėlės tvarka), I. 106.
- ¹⁸ Neaišku, kaip šio dvaro vertybės pateko į grafo Tiškevičiaus rankas. Višniovecas ilgą laiką buvo Višnioveckių rezidencija, o vėliau, jau XIX a., atiteko Pliateriams. Tikėtina, jog taip nutiko dėl giminystės saitų su pastaraisiais.
- ¹⁹ Jacek LIPSKI. Archiwum kuratorji wileńskiej X. Ad. Czartoryskiego. – Kraków, 1926, s. XI.
- ²⁰ Lucjan UZIĘBŁO. Puścizna po profesorach wileńskich // Tygodnik ilustrowany. – 1902, nr. 45, s. 886.
- ²¹ Jacek LIPSKI, p. XII.
- ²² Wincenty Kosiakiewicz (apie 1860–1918) – lenkų poetas, dramaturgas ir publicistas. Dirbo garsiausiuose to meto leidiniuose „Biblioteka Warszawska“, „Gazeta Polska“, „Tygodnik ilustrowany“, „Ateneum“ ir daugelyje kitų.

Buvę grafo Antano Tiškevičiaus rūmai (dabar K. Sirvydo g. 6). Šiandien čia įsikūrusi Lietuvos rašytojų sąjunga. 2013. Aistės BIMBIRYTĖS-MACKEVIČIENĖS nuotrauka

²³ Wincenty KOSIAKIEWICZ. Trzy dni w Wilnie // Kraj. – 1897, nr. 47, s. 468–475.

²⁴ Ten pat, s. 470.

²⁵ Wilno // Kraj. – 1896, nr. 46, s. 22.

²⁶ Wincenty KOSIAKIEWICZ, s. 472.

²⁷ Zofia POTOCKA, s. 23.

²⁸ Wilno // Kraj. – 1896, nr. 49, s. 22.

²⁹ Wincenty KOSIAKIEWICZ, s. 470.

³⁰ Tamara BAIRAŠAUSKAITĖ. Visuomenė: uždara ir laisvėjanti // Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia, serija „Lietuvos istorija“, t. VIII, I d. – Vilnius, 2011, p. 355–375.

³¹ Wincenty KOSIAKIEWICZ, s. 460.

³² Sugrįžtantys dvarai. Kairėnų dvaras – Vilniaus universiteto Botanikos sodo sėkmės istorija // www.kpd.lt

³³ Tokius adresus turėjo iki 1912 m. Antanui Tiškevičiui priklausę namai Šv. Stepono gatvėje // Вся Вильна. Адресная справочная книга на 1912 год. – Вильна, 1911, с. 179.

³⁴ Ten pat, c. 46.

³⁵ Zofia POTOCKA, t. 1, s. 132.

³⁶ Ten pat.

³⁷ Edward WOYNIŁŁOWICZ. Wspomnienia 1847–1928. Część pierwsza. – Wilno, 1931, s. 303.

³⁸ Su Lietuva susijusių asmenų nekrologų rinkinys // LMAVB RS, SP 1210, T–Z, I. 2.

Vladislovas LEŠČINSKIS. Grafo Antano Tiškevičiaus ekslibrisas.
XIX a. pabaiga–XX a. pradžia.
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

